

สุนทรภู่ กับคำกลอนนครนิรมล

เทพขู ทับทอง

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ที่เมืองแกลง จังหวัดระยองบ้านเกิด
ของกวีเอกของไทยท่านนี้

เมื่อกล่าวถึงสุนทรภู่ ใคร ๆ ก็รู้จัก ย่อมว่า
แต่ผู้ใหญ่เลย แม้เด็กก็รู้จัก เพราะเด็กนักเรียน
ชั้นประถมปีที่ ๔ ทุกคนต้องเรียนวรรณคดี
เรื่อง “พระอภัยมณี” ของสุนทรภู่

สุนทรภู่ เป็นกวีแต่งกลอนเพลงยาว หรือ
กลอนสุภาพที่มีชื่อเสียงเมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์
ในหนังสือประวัติสุนทรภู่ ซึ่งสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุ
ภาพทรงเรียบเรียง (ฉบับพิเศษ ครั้งที่ ๓)
กล่าวว่า สุนทรภู่ แต่งบทกลอนไว้มาก บาง
เรื่องก็ได้อินแต่ชื่อแต่หาต้นฉบับไม่ได้ เฉพาะที่
มีต้นฉบับมีอยู่ ๒๔ เรื่องคือ

นิราศ ๙ เรื่อง ได้แก่ นิราศเมืองแกลง
นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศเมือง
สุพรรณ (แต่งเป็นโคลง) นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศ
อิเหนา นิราศพระแท่นดงรัง นิราศพระประธม
นิราศเมืองเพชรบุรี นิราศทุกเล่มจบในเล่ม
สมุดไทย

นิทาน ๔ เรื่อง ได้แก่ โคบุตร ๔ เล่ม
สมุดไทย พระอภัยมณี ๙๔ เล่มสมุดไทย พระ
ไชยสุริยา (แต่งเป็นกาพย์คำเทียบสอนอ่าน)
๑ เล่มสมุดไทย ลักษณะวงศ์ ๙ เล่มสมุด
ไทย (เป็นสำนวนผู้อื่นแต่งต่ออีก ๓๐ เล่ม)
สิงหไตรภพ ๑๔ เล่มสมุดไทย

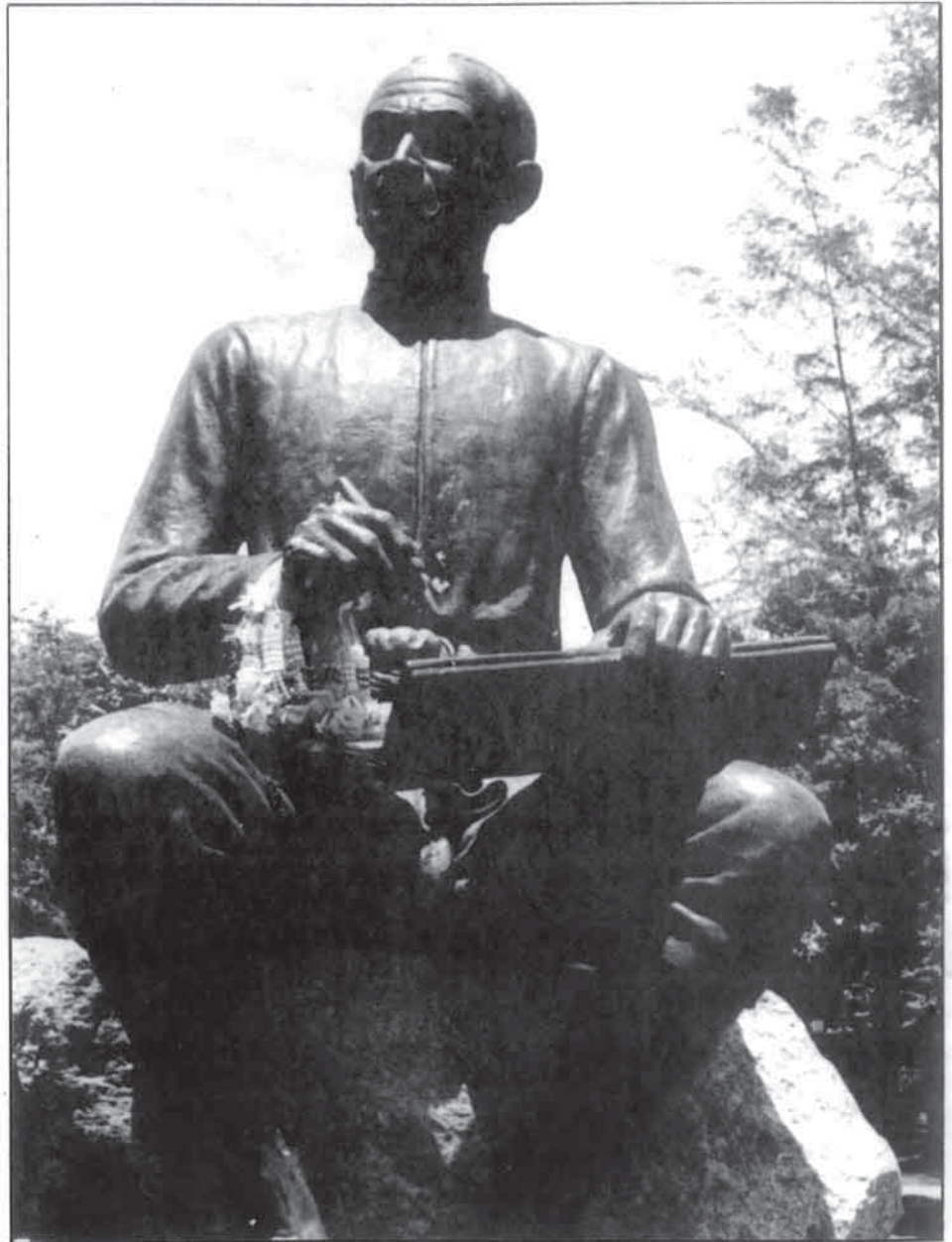
สุภาษิต ๓ เรื่อง ได้แก่ สวัสดิรักษา ประ
มาณ ๑ เล่มสมุดไทย เพลงยาวถวายโอวาท
ประมาณ ๑ หน้าสมุดไทย สุภาษิตสอนหญิง
๑ เล่มสมุดไทย

บทละคร ๑ เรื่อง ได้แก่ อภัยนุราช
๑ เล่มสมุดไทย

บทเสภา ๒ เรื่อง ได้แก่ ขุนช้าง ขุน
แผน ตอนกำเนิดพลายงาม ๑ เล่มสมุดไทย
พระราชพงศาวดาร ๒ เล่มสมุดไทย

บทเห่กล่อม ๔ เรื่อง ได้แก่ เห่เรือจับ
ระบำ เห่เรือกาگی เห่เรือพระอภัยมณี เห่เรือโค
บุตร รวมกัน ๔ เรื่อง ประมาณ ๑ เล่มสมุด
ไทย

สุนทรภู่ เกิดในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์
เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปี

มะเมีย จุลศักราช ๑๑๔๘ เวลา ๒ โมงเช้า ตรง
กับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙ บิดา
มารดาไม่ปรากฏชื่อ ทราบแต่ว่าบิดาเป็นชาว
บ้านกร่าง อำเภอมืองแกลง แขวงเมืองจันทบุรี
มารดาเป็นชาวเมืองอื่น แต่มาอยู่ด้วยกันใน
กรุงเทพฯ สุนทรภู่ เคยอยู่พระราชวังหลังกับ
มารดาตั้งแต่เด็ก เพราะภายหลังมารดาเลิกกับ
บิดาไปได้สามีใหม่และได้มาเป็นนางนมพระราช
ธิดาในกรมพระราชวังหลัง ส่วนบิดาได้กลับไป
อยู่ที่เมืองแกลง แล้วออกบวช

เมื่อสมัยยังเป็นเด็ก สุนทรภู่เรียนหนังสือที่
วัดชีปะขาว ในคลองบางกอกน้อย พอโตขึ้นก็
เป็นเสมียนนายระวางพระคลังสวน แต่มีนิสัย
ชอบแต่งบทกลอน สามารถบอกบทสักวาได้
จึงมีชื่อเสียงมากตั้งแต่ยังหนุ่ม ๆ ต่อมา ได้
เป็นมหาดเล็กพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระ
โอรสพระองค์น้อยของกรมพระราชวังหลัง
ขณะทรงผนวชอยู่ที่วัดระฆัง แต่ตัวสุนทรภู่อยู่
ที่พระราชวังหลังแล้วได้กรรมาชื้อ จัน ภาย
หลัง สุนทรภู่ยังมีกรรมาชื้ออีกคนหนึ่ง ชื่อ นิม

บนซ้าย : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดสุนทรภู่มาก โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ขุนสุนทรโวหาร
บนขวา : วัดกุเซาทอง ในนิราศกุเซาทอง มีอายุเก่าแก่ถึง ๕๘๗ ปี ปัจจุบันเป็นโบราณสถานสำคัญแห่ง

หนึ่งของอยุธยา
กลาง : พระอภัยมณี ตัวละครเอกในวรรณกรรมชิ้นสำคัญของสุนทรภู่
ล่าง : วัดชีปะขาว หรือวัดศรีสุทธาราม อันเป็นสถานศึกษาในวัยเด็กของสุนทรภู่

ภรรยาชื่อจันมีบุตรชื่อ "พัด" ภรรยาชื่อนิมมีบุตรชื่อ "ตาบ" ภรรยาคนแรกเลิกกัน เพราะความขี้เมาของสุนทรภู่ ส่วนภรรยาคนหลังพอคลอดบุตรก็ตาย

ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดฯ ให้สุนทรภู่เป็นอาลักษณ์ ทรงตั้งเป็นที่ขุนสุนทรโวหาร ทรงโปรดมาก มีตำแหน่งผ้าเป็นนิจ เวลาเสด็จประพาส ก็โปรดฯ ให้ลงเรือพระที่นั่งเป็นพนักงานอ่านเขียนในเวลาทรงพระราชนิพนธ์บทกลอน

ในระหว่างที่รับราชการอยู่นี้ สุนทรภู่ได้ติดคุกเนื่องจากเมาเหล้า กล่าวคือ สุนทรภู่กำลังเมาอยู่ ได้ไปหามารดา มารดาได้ว่ากล่าวตักเตือน สุนทรภู่โกรธ กลับขู่เชิญมารดา ขณะนั้น ได้มีญาติผู้ใหญ่เข้าไปห้ามสุนทรภู่เลยหุบตีเอาบาตเจ็บสาหัส เมื่อถูกทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาก็ถูกกริ้ว มีรับสั่งให้เอาตัวไปจำคุกไว้ในระหว่างที่ติดคุกอยู่นี้ สุนทรภู่ได้แต่งเรื่องพระอภัยมณีขายหาเลี้ยงชีพ ต่อมา โปรดฯ ให้พ้นโทษเข้ารับราชการอย่างเดิม

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เนื่องจากสุนทรภู่มีเรื่องบาดหมางกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เกี่ยวกับการแก้ไขบทพระราชนิพนธ์ บทละคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชทานพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงแต่งถึง ๒ ครั้ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงกริ้ว พอถึงรัชกาลที่ ๓ จึงโปรดฯ ให้ถอดออกจากการขุนสุนทรโวหาร

เมื่อออกจากราชการแล้ว สุนทรภู่ได้บวชอยู่ที่วัดราชบูรณะ แต่เนื่องจากเสพรฐาต้องอธิกรณ์ ถูกขับไล่จึงได้เข้ามาอยู่ที่วัดอรุณราชวราราม แล้วย้ายมาอยู่วัดเทพธิดาราม และวัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) ตามลำดับ ห้ายที่สุดมาอยู่ที่วัดมหาธาตุ สุนทรภู่บวชอยู่ประมาณ ๗-๘ พรรษา พอสึกแล้ว ต้องตกยากถึงกับอยู่เรือ

คณะสุนทรภู่ในบริเวณวัดเทพธิดาราม สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในการที่ท่านเคยจำพรรษาขณะครองสมณเพศ

จนกระทั่งปลายรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงปรานีสุนทรภู่ จึงโปรดฯ ให้ไปพำนักอยู่ที่วังหลังอันเป็นที่ประทับของพระองค์

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงราชาภิเษกแล้ว ทรงตั้งสุนทรภู่ให้เป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ ฝ่ายพระบวรราชวัง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระสุนทรโวหาร เวลานั้น สุนทรภู่อายุได้ ๖๖ ปี ได้รับราชการอยู่ ๕ ปี ก็ถึงแก่กรรมเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๔ มีอายุได้ ๗๐ ปี

■ คติธรรมจากบทกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่

นิราศต่าง ๆ ของสุนทรภู่ นอกจากจะกล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่ผ่านไปกับกรรำพึงรำพันถึงความรักที่จะต้องพลัดพรากจากกันตามแบบอย่างของการแต่งนิราศแล้ว สุนทรภู่ยังแต่งกลอนสอน แทรกคติธรรมต่าง ๆ ที่เรียกว่า สุภาษิตไว้ด้วย โดยแต่งเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในระหว่างการเดินทางไว้อย่างน่าฟัง

โนนนิราศภูเขาทอง ซึ่งสุนทรภู่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ขณะที่ท่านยังเป็นพระอยู่ที่วัด

ราชบูรณะ (วัดเลียบ) จากการเดินทางไปนมัสการภูเขาทองที่กรุงเก่าโดยทางเรือ ได้กล่าวอุปมาอุปไมยเป็นคติหลายเรื่อง เช่น

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า
ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
เดี๋ยวนี้มีมอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา
ทั้งผัดหน้าจับเขม่าเหมือนชาวไทย
ไอ้สามัญผั้นแปรไม่แท้เที่ยง
เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงทั้งวิสัย
นี้หรือจิตคิดหมายมีหลายใจ
ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด”

กล่าวถึงการพูดว่า พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย สุนทรภู่ก็แต่งไว้ว่า
“ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
มีคนรักรสถ้อยอร่อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”
กล่าวถึงนิสัยคนพาลว่า ทำตัวเป็นคนดีแต่ที่แท้ก็เป็นคนเลวหรือที่โบราณเรียกว่า “หน้าเนื้อใจเสือ” หรือ “ปากปราศรัย หน้าใจเซียดคอก” ดังนี้

“ถึงบางเนื้อโม่เนื้อเนื้อเหลือประหลาด
บังเกิดชาติแมลงหวี่มีในไส้
เหมือนคนพาลหวานนอกขมใน
อุปไมยเหมือนมะเนื้อเหลือระอา”
กล่าวถึงชื่อเสียงเกียรติยศว่า อาจจะหมดไปได้หรือเป็นผู้ดีแล้วก็อาจจะตกยากได้ ล้วนแต่เป็นอนิจจังซึ่งสุนทรภู่แต่งเป็นกลอนว่า
“ไอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก
เสียดายนักก็น่าน้ำตากระเด็น
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ
จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น
คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น....”

โนนนิราศเมืองแกลง ซึ่งสุนทรภู่แต่งเมื่ออายุ ๒๑ ปี ความในนิราศขณะผ่านไป ในคลอง สุนทรภู่ได้อธิบายค่าเก่าไว้แห่งหนึ่งว่า

“คำโบราณท่านผูกถูกทุกสิ่ง
เขาว่าลึงจองหอมมันพองขน....”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า คำนี้เองเป็นมูลที่คำกันว่า “จองหอมพองขน” คือ เปรียบเอาลึงเป็นลึง ซึ่งยังหาเคยพบใครอธิบายไว้ไม่

ในเรื่อง **สวัสดิศึกษา** ที่สุนทรภู่แต่งถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้กล่าวถึงพระราชประเพณีและขนบธรรมเนียมในสมัยนั้น

ตั้งแต่ต้นพระบรมมถนครทั้งเข้าพระบรมมถนคร จะต้องทรงปฏิบัติอย่างไรบ้างจึงจะเป็นมงคล เช่น

เมื่อต้นพระบรมมถนครแล้วห้ามไม่ให้โกรธเวลาชำระพระพักตร์ ให้มีนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกหรือทิศใต้ แล้วให้ทรงเสกน้ำด้วยพระธรรมคาถาไตรสรณาสภาสามครั้ง จึงชำระพระพักตร์ แล้วตรัสแต่ความที่ดีก่อน ซึ่งสุนทรภู่แต่งกลอนคอนนี้ว่า

“.....
ตามคติโบราณท่านชานไช
แต่เข้าตรูสุริโยโณทัย
ตื่นนอนให้ห้ามโทโสอย่าโกรธา
ผินพักตร์สู่บูรพาทิศและทักษิณ
เสกวารินด้วยพระธรรมคาถา
ที่นับถือคือพระไตรสรณา
ถ้วนสามคราจึงชำระสระพระพักตร์
แล้วเอื้อนอรรถตรัสความที่ดีก่อน
จะถาวรพูนเกิดประเสริฐศักดิ์
ด้วยราศรีที่ชะลอนรลักษ์ณ
อยู่พระพักตร์แต่ทิวเวลากาล
ยามกลางวันนั้นว่าพระราศรี
สถิตที่วรวงศ์ให้สรรสนาน
พระอุระประสูคนธวัชมลาย
จะสำราญโรคาไม่ราศี
ครั้นพลบค่ำคล้าฟ้าสุธาवास
ฝ้ายเบื้องบาทซ้ายขวาเป็นราศรี
จงรดน้ำชำระซึ่งราศี
ห้ามสตรีอย่าให้พาดบาทยุคล”

คนแต่ก่อนถือกันว่า เวลาชำระหรืออยู่ที่หน้า ตื่นนอนจึงต้องล้างหน้าก่อนอื่น ส่วนตอนกลางวัน ราศรีอยู่ที่ตัว จึงต้องอาบน้ำ และเวลาค่ำ ราศรีอยู่ที่เท้า จึงต้องล้างเท้า นี่แสดงว่า คนสมัยก่อนอาบน้ำแต่ในเวลากลางวันเท่านั้น ซึ่งเป็นเวลาที่มองเห็นอะไรได้ถนัดชัดเจน เพราะสมัยก่อน ราษฎรต้องลงอาบน้ำในแม่น้ำลำคลองทั้งนั้น ถ้ามีสัตว์ร้ายในน้ำหรือบนบก จะได้ระวังตัวไว้ไม่ลงอาบ ด้วยเหตุนี้เวลาพลบค่ำจึงต้องล้างเท้า เพราะไม่ได้อาบน้ำในตอนค่ำเช่นในปัจจุบัน

เรื่องเท้ากับเรื่องศีรษะ คนไทยถือกันหน้าว่าเป็นของต้องห้าม แม้แต่สตรีก็ไม่ให้พาดเท้า ส่วนศีรษะนั้นห้ามจับเลยทีเดียว อย่าว่าแต่จับเลย แม้แต่ยื่นคำศีรษะก็ไม่ได้

ในเวลาสวย ก็ต้องให้หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทิศใต้ หรือทิศตะวันตก ห้ามหันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ดังคำกลอนที่ว่า
“สวยนั้นผั้นพระพักตร์ไปบูรพทิศ

เจริญฤทธิ์ชั้นชาติถาวร
 แม้นผินพักตร์ทักษิณถิ่นมณฑล
 ไม่ขาดคนรักใคร่เวียนไปมา
 ทิศประจิมอ้อมเอมเกษมสุข
 บรรเทาทุกข์ปรากฏด้วยศรัทธา
 แต่ทิศเหนือเหลือร้ายววยชีวา
 ทั้งชั้นชาทรุดน้อยถอยทุกปี
 แม้เวลานั่งพระบังคน (หนัก) ก็ห้ามทอด

พระเนตรดูพระบังคน แล้วห้ามทรงบัวพระ-
 เขพะด้วย นอกจากนั้นเวลานั่งพระบังคน ต้อง
 นั่งให้ผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือหรือทิศ
 ตะวันตก เรื่องนี้ สุนทรภู่แต่งกลอนว่า
 “อนึ่งนั่งบังคนอย่าลดต่ำ
 อย่าบัววันน้ำลายพาเสียราศรี
 ผินพักตร์สู่อุดรประจิมทิศ
 ไม่ต้องมีคุณไสยพันภัยพาล”

นอกจากนี้ ยังสอนให้ทรงปฏิบัติในเรื่อง
 ต่าง ๆ ที่เป็นมงคลอีกมากมายหลายอย่าง
 เช่น ให้ทรงสระพระเกศาในวันอังคารกับวัน
 เสาร์ ให้ทรงตัดพระเกศาในวันจันทร์กับวัน
 พุธ ให้ทรงเรียนวิชาในวันพฤหัสบดี

ส่วนการแต่งพระองค์ให้ทรงพระภูษาตาม
 โฉลก คือวันอาทิตย์-สีแดง วันจันทร์-สีขาว
 วันอังคาร-สีม่วงหรือสีคราม วันพุธ-สีแสด วัน
 พฤหัสบดี-สีขาวหรือสีเหลือง วันศุกร์-สี
 เมฆหมอก วันเสาร์-สีดำ

เวลานอน ก็สอนให้ไหว้พระสวดมนต์ นึก
 ถึงคุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ซึ่งสุนทรภู่
 แต่งไว้ว่า

“อนึ่งเล่าเข้าที่ศรีไสยาสน์
 อย่าประมาทหมั่นคำนับลงกับหมอน
 เป็นนිරันครสรรเสริญเจริญพร
 คุณบิดามารดาคุณอาจารย์”

ในเพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ได้
 แต่งกลอนกินใจไว้หลายตอน

ตอนหนึ่งสอนเรื่องการพูดจาว่า
 “อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก
 แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
 แม้นเจ็บอื่นหมิ่นแสบจะแคลนคลาย
 เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ”

อีกตอนหนึ่งสอนให้ทำอะไรทำจริงว่า
 “จับให้มันคั้นหมายให้ววยวอด
 ช่วยให้รอดรักชิตพิสมัย
 ตัดให้ขาดปรารถนาหาสิ่งใด
 เพียงจริงได้ตั้งประสงค์แล้วคงดี”

อีกตอนหนึ่งสอนให้รู้ความสำคัญของ
 วิชาความรู้ว่า

“อันข้าไทได้พึ่งเขาจึงรัก
 แม้ถอยศักดิ์สิ้นอำนาจวาสนา
 เขาหน่ายหนีมิไต่อยู่คู่ชีวา
 แต่วิชาช่วยกายจนววยปรารถน”

บน : ภาพเขียนเรื่องลักษณะวงศ์ของจักรพรรดิ ไปชยะ-
 กฤต ตอน นางทิพเกษตรแปลงเป็นพราหมณ์
 ล่าง : ภาพเขียนเรื่องพระอภัยมณี ของหม่อม เวชกร
 เป็นตอนที่นางเงือกให้กำเนิดสุดสาคร แล้วมอบให้ฤๅษี
 เอาไปเลี้ยง

ในสุภาวชิตสอนสตรี สุนทรภู่แต่งกลอนสอนให้ผู้หญิงรู้จักค่าของความเป็นสาว ให้รู้จักรักษานวลสงวนตัว สงบเสงี่ยมเจียมตน และสอนให้ มีกิริยามารยาทสมกับเป็นหญิง ว่า

“ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์
บำรุงรักษาไว้ให้เป็นผล
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล
จึงจะพ้นภัยพาลการนินทา
เป็นสาวแสนร่ายสวยสะอาด
ก็หมายมาดเหมือนมณีอันมีค่า
แม้แตกร้างวรากรร่อยถอยราคา
จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง
อันตัวตัวแล้วอย่าให้กายสูง
ดูเยี่ยงยุงแววยังมีที่วางหาง
ค่อยเสงี่ยมเจียมใจจะไว้วาง
ให้ต้องอย่างกิริยาเป็นนารี”

นอกจากนี้ สุนทรภู่อยังได้แต่งกลอนคติธรรมสอนสตรีในเรื่องการแต่งตัวว่าให้สมกับรูปร่าง ฐานะ ให้สุภาพเรียบร้อย กล่าวถึงกิริยามารยาท การเดิน การนั่ง การนอน การกิน การพูด ฯลฯ เป็นต้นไว้อีกมากมาย รวมทั้งสอนให้รู้จักขยันหมั่นเพียร รักงานรักการ ไม่ให้คบเพื่อนที่เอาแต่เที่ยวพูดเที่ยวคุยประจ้อประแจประจบประแจง ให้ระวังดูแลตัวของและทำงานบ้านงานเรือน ให้รู้จักประหยัดมัธยัสถ์ รู้จักกินรู้จักใช้จ่าย ซึ่งจะขอยกตัวอย่างที่มักจะได้อีกกันอยู่เสมอมาจนกระทั่งทุกวันนี้ว่า

“มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท
อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง
อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ
ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งคาวหวาน”

ส่วนในเรื่องของความรัก สุนทรภู่อกล่าวว่า หญิงกับชายย่อมจะต้องรักกัน แต่ก็ต้องเก็บความรักไว้อย่าให้ออกนอกหน้า ต้องยับยั้งชั่งใจให้ดี อย่าใจเร็ว อย่าไวใจผู้ชาย ขอยกคำกลอนมาตอนหนึ่ง ดังนี้

“อันความรักของชายนี้หลายชั้น
เขาวัวรักรักนั้นประการใด

หญิงไทยสมัยรัตนโกสินทร์ยุคต้น ยุคที่ท่านสุนทรภู่มิชีวิตอยู่ ซึ่งท่านได้กล่าวถึงในสุภาวชิตสอนสตรี

จงพินิจพิศดูให้รู้แน่
อย่าทำแต่ใจเร็วจะเหลวไหล
เปรียบเหมือนคิดปริศนาอย่าไว้ใจ
มันมักไหลแปลงขุมเป็นหลุมพราง”

สุนทรภู่อยังได้กล่าวเตือนถึงเรื่องแม่สื่อว่าอย่าได้เชื่อถือให้มากนัก ให้ฟังหูไว้หู สิบให้แน่นอน เพราะแม่สื่อสารพัดจะพูดอวดอ้างว่าดีทั้งนั้น

“อันแม่สื่อคือปีศาจอันอาจหาญ
ใครบนบานเข้าห็น้อยก็พลอยโผง
อย่าเชื่อนักมักดับจะดับใครง
มันชักโยงอยากกินแต่สินบน
อันความชั่วอยู่ที่ตัวของเราหมด
ต้องกำสรดโคกร้างอยู่กลางถนน
จงฟังหูไว้หูกับผู้คน
สิบยุดลเสียให้แน่นอย่าแรมไป ฯ”

สมัยก่อน ผู้หญิงผู้ชายไม่ได้พบกันง่าย ๆ เหมือนในสมัยนี้ จำเป็นต้องอาศัยแม่สื่อแม่ชักช่วยติดต่อชักนำเป็นสื่อให้รู้จักกัน รักกัน

แม่สื่อแม่ชักที่ดี โดยมากมักจะเป็นพวกญาติพี่น้องของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่หวังดี อยากจะให้ลูกหลานแต่งงานแต่งงานการมีหน้ามีตามีความสุข จึงช่วยสนับสนุนให้แต่งงานกันตามประเพณี แต่โดยมาก แม่สื่อแม่ชักมักจะได้เห็นแก่เงิน เทียวชักนำผู้หญิงผู้ชายให้เสียคน เช่น ยุให้ทำผิดประเพณี หรือพากันหนีไปทำให้เกิดความอับอายขายหน้า

สุนทรภู่อได้เตือนสตรีถึงเรื่องการมีสามีว่าให้ดูให้ดี อย่ารีบร้อน ให้เลือกแต่ผู้ชายที่

มีความประพฤติดี อย่าไปชอบคนสูบผีน สูบกัญชา กินเหล้า หรือพวกนักเลงอันธพาล ไม่ทำงานทำการ เอาแต่เล่นการพนันมาเป็นสามี เพราะจะทำให้ต้องลำบากทุกข์ยากในภายหลัง

ส่วนสตรีที่มีสามีแล้ว สุนทรภู่อก็สอนให้มีความซื่อสัตย์ต่อสามี ให้ประพฤติปฏิบัติปรนนิบัติสามีตามแบบอย่างภรรยาที่ดีที่ทำการในสมัยนั้น เช่น ในคำกลอนตอนหนึ่งของสุนทรภู่อว่า

“แม้เขารักแล้วอย่าถือทำถือจิต
เร่งเกรงผิดเกรงภัยใหญ่มหันต์
ค่านับนอบสามีทุกวัน
อย่าดูคั่นตื้อตึงตะบึงตะบอน
ยามสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน
จุดไฟไฟเข้าไปส่องในห้องก่อน
ระวังคุปูลดปิดที่นอน
ทั้งผูกหมอนอย่าให้มีรูลีง
ถ้าแม้ว่าภัสตาเข้าไสยาสน์
จงกราบบาททุกครั้งอย่าพลั้งหลง
เขาเมื่อยเหน็บเจ็บปวดในทรวงทรวง
ช่วยบรรจงนวดพั้นให้บรรเทา

.....
จงรีบตื่นตื่นก่อนภัสตา
น้ำล้างหน้าหาไว้ให้เสร็จสรรพ
จึงหุงข้าวต้มแกงแต่งสำหรับ
จัดประดับเทียบทำให้น่านวล

.....
แม้รู้ว่าสามีจะไปไหน
แต่ยังไม่ตื่นพรากจากสถาน
ประจงปลุกภัสตาอย่าช้านาน
ให้ลุกขึ้นรับประทานโภชนา
จงระวังนั่งดูอยู่ใกล้ใกล้
เมื่ออะไรมันขาดจะเรียกหา
อย่าให้ต้องร้องตะโกนโพนทนา
จงอดสำหรั้งใจระไวระวัง ฯ”

นอกจากจะสอนคติธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว สุนทรภู่อยังสอนอะไรอีกหลายอย่าง เช่น สอนไม่ให้คบหญิงไม่ดี สอนไม่ให้เอาแต่นั่งแต่งตัวหวีหัวทั้งวัน สอนไม่ให้เอาแต่เที่ยวตะลอน ๆ สอนไม่ให้เที่ยวกลางคืน สอนไม่ให้พูดมาก ปากบอน สอนไม่ให้มือไวใจเร็วหยิบฉวยของของคนอื่น ให้รู้จักเจียมตน รู้จักบุญคุณของบิดามารดา และทดแทนคุณเลี้ยงดูเมื่อยามแก่เฒ่า ให้อยู่ในโอวาทของบิดามารดา ให้อยู่ในโอวาทของสามี ให้รู้จักเอาใจสามีและไม่ให้ขึ้นเสียงเถียงสามี ฯลฯ

คำสอนเหล่านี้ ปัจจุบันยังคงใช้กันได้อยู่